

PROCESY DEMOGRAFICZNE A WYZWANIA POLITYKI PRZESTRZENNEJ NA OBSZARACH PERYFERYJNYCH POLSKI

Przemysław Śleszyński

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

Konferencja 'Miasteczko i wieś przyszłości' • Warszawa • 1 grudnia 2014 r.

**MIASTEczKO I WIEŚ
przyszłości**

I Międzynarodowa Konferencja
Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa
1 grudnia 2014, Warszawa

PROBLEMATYKA

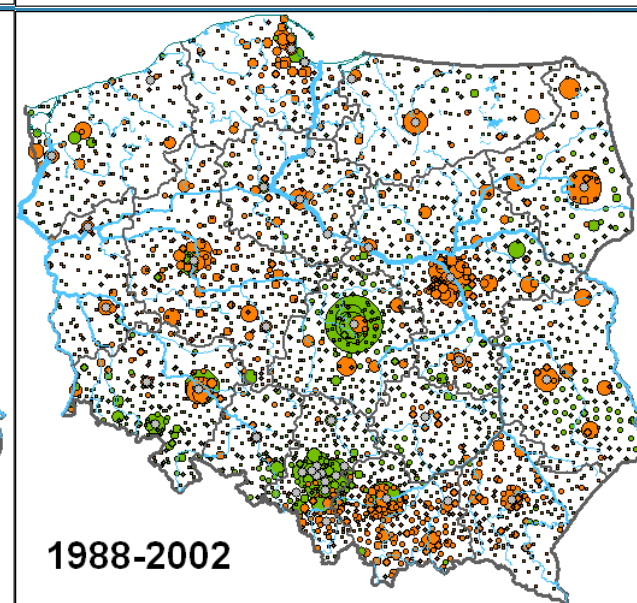
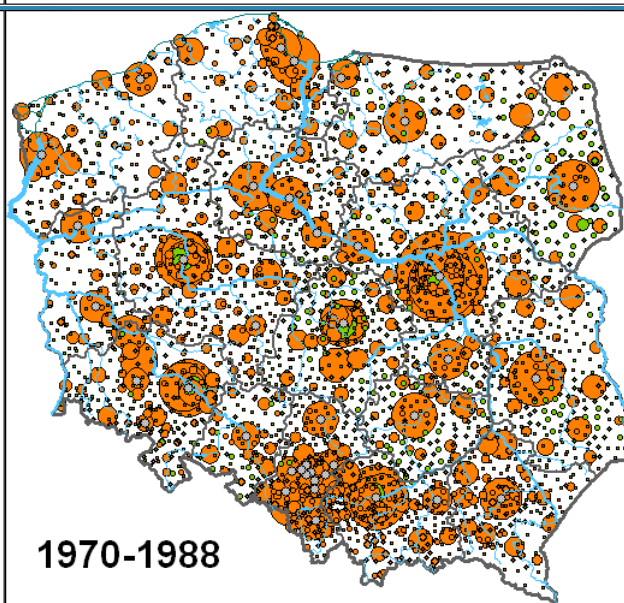
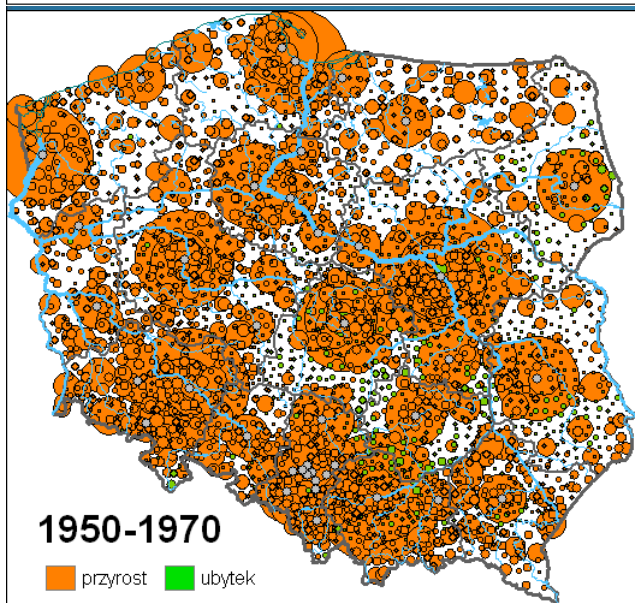
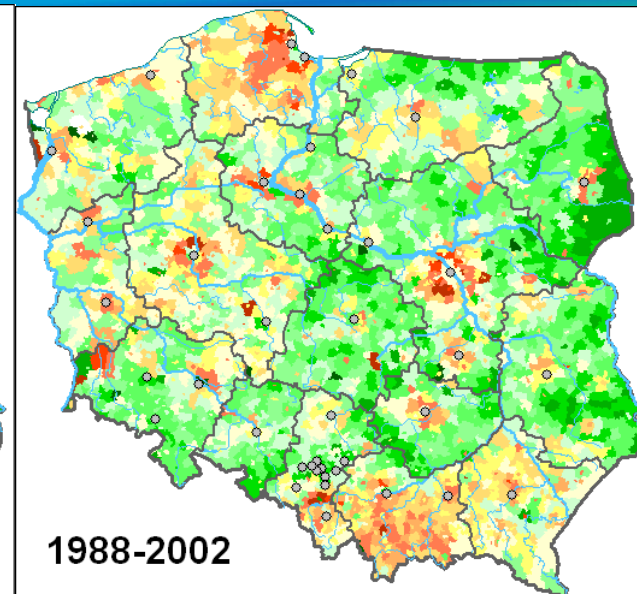
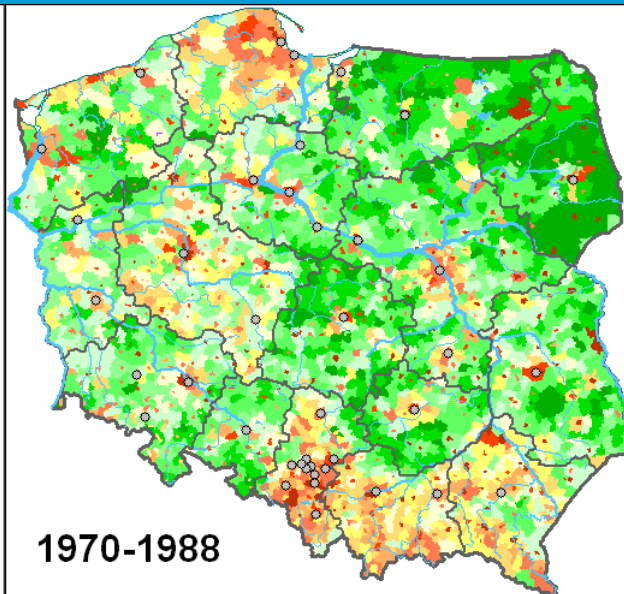
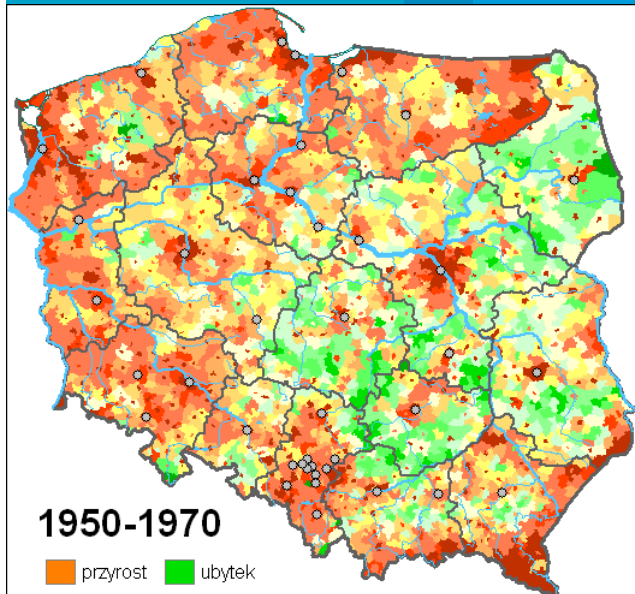
1. Identyfikacja głównych procesów demograficznych w przestrzeni kraju (1950-2050)
2. Pokazanie, w jaki sposób przemieszczenia i zmiany w rozmieszczeniu i strukturze ludności mogą wpływać na regionalne uwarunkowania i zróżnicowania rozwoju gospodarczego.
3. Jak jest to ważne z punktu widzenia praktyki gospodarczej oraz szeroko rozumianej polityki regionalnej i przestrzennej

Główny cel polityki przestrzennej i regionalnej:
optymalizacja, czyli wskazanie najlepszych możliwości racjonalnego, efektywnego gospodarowania przestrzenią z punktu widzenia zaspokajania potrzeb mieszkańców i podmiotów oraz stanu środowiska i jakości życia

DYLEMATY POLITYKI ROZWOJU W KONTEKŚCIE OBSZARÓW PEYFERYJNYCH

1. Główny cel polityki przestrzennej i regionalnej :
optymalizacja, czyli wskazanie najlepszych możliwości
racjonalnego, efektywnego gospodarowania przestrzenią z
punktu widzenia zaspokajania potrzeb mieszkańców i
podmiotów oraz stanu środowiska i jakości życia.
2. Model polaryzacyjno-dyfuzyjny czy zrównoważony?
3. Na ile zachodzące zmiany demograficzno-przestrzenne
są spontaniczne lub inercyjne, a na ile mogą być zaplanowane?
4. Co powinno być priorytetem dla władz centralnych i
samorządowych i jak może się to powieść w warunkach
rosnących ograniczeń finansowych?

ZMIANY LICZBY LUDNOŚCI PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

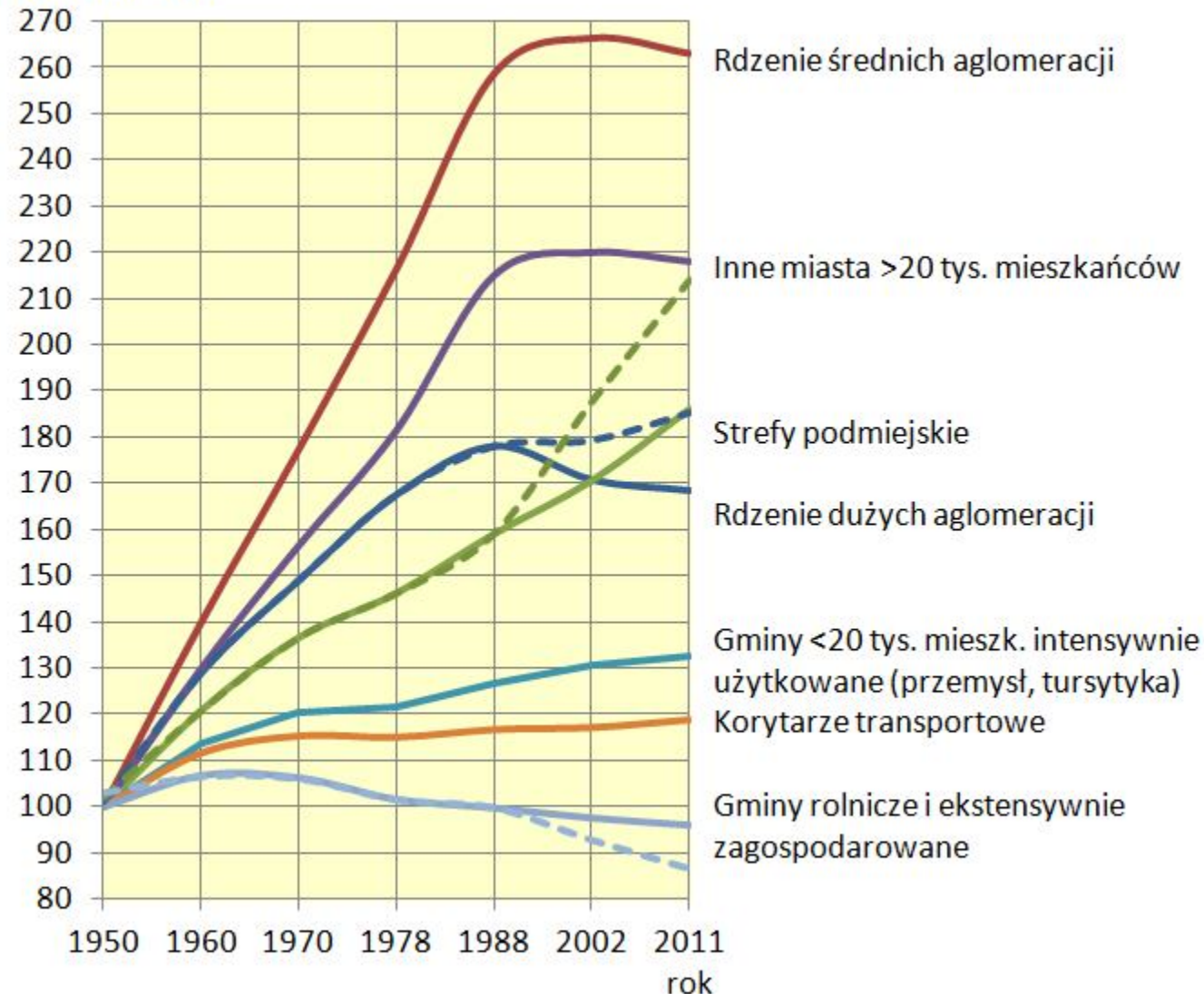
- rozwój demograficzny „Ziem Odzyskanych”
- industrializacja i urbanizacja

- osłabienie przyrostu ludności,
- wzrost mniejszych ośrodków
- pogłębienie depopulacji

- ograniczenie mobilności
- utrzymanie depopulacji
- różnicowanie wzrostu metropolii

ZMIANY LICZBY LUDNOŚCI WEDŁUG KATEGORII GMIN (1950-2011)

rok 1950=100

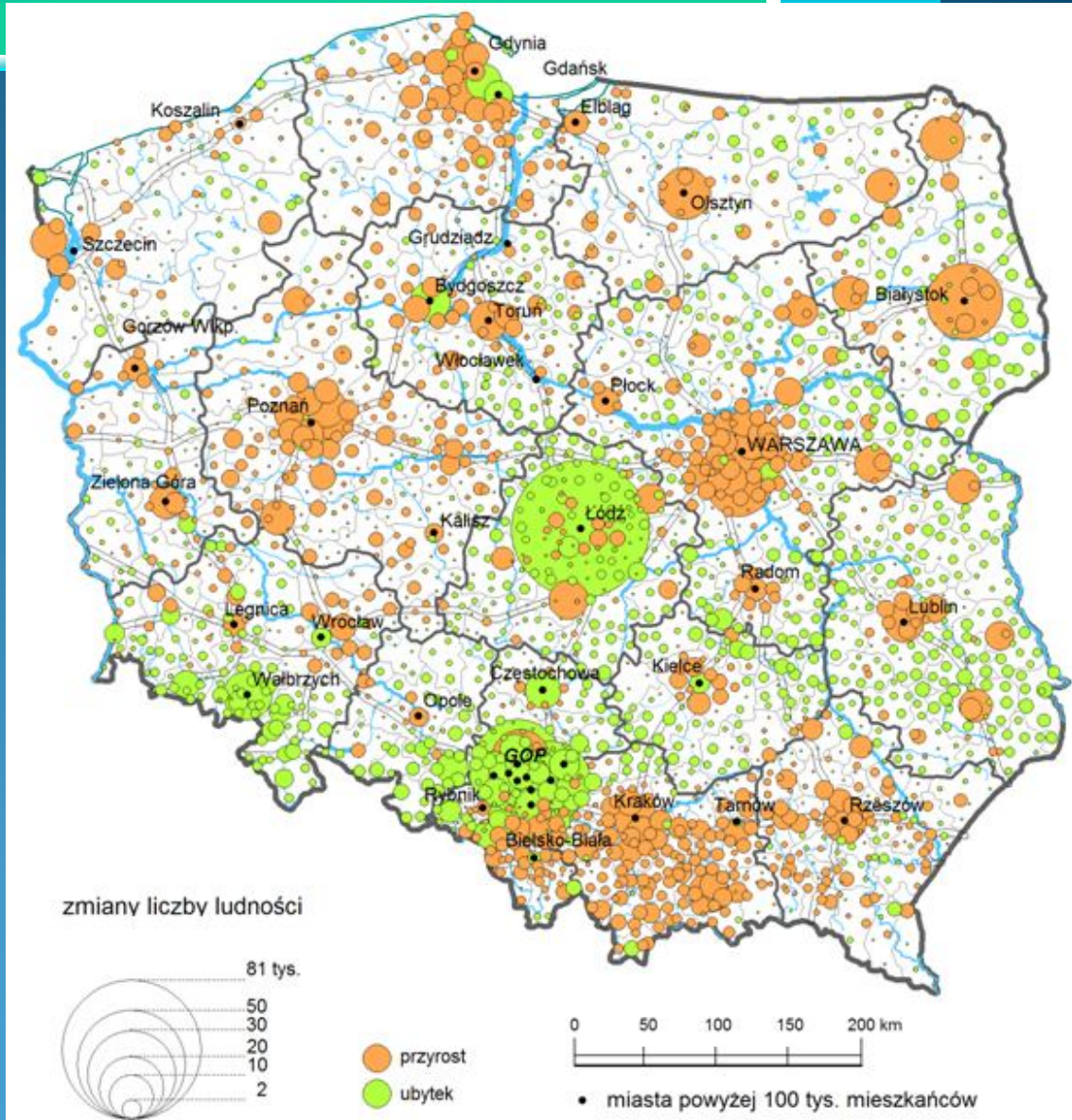

wzrost i stagnacja
średnich i dużych
miast

fiasko koncepcji
węzłowo-pasmowej
(brak aktywizacji
korytarzy
transportowych)

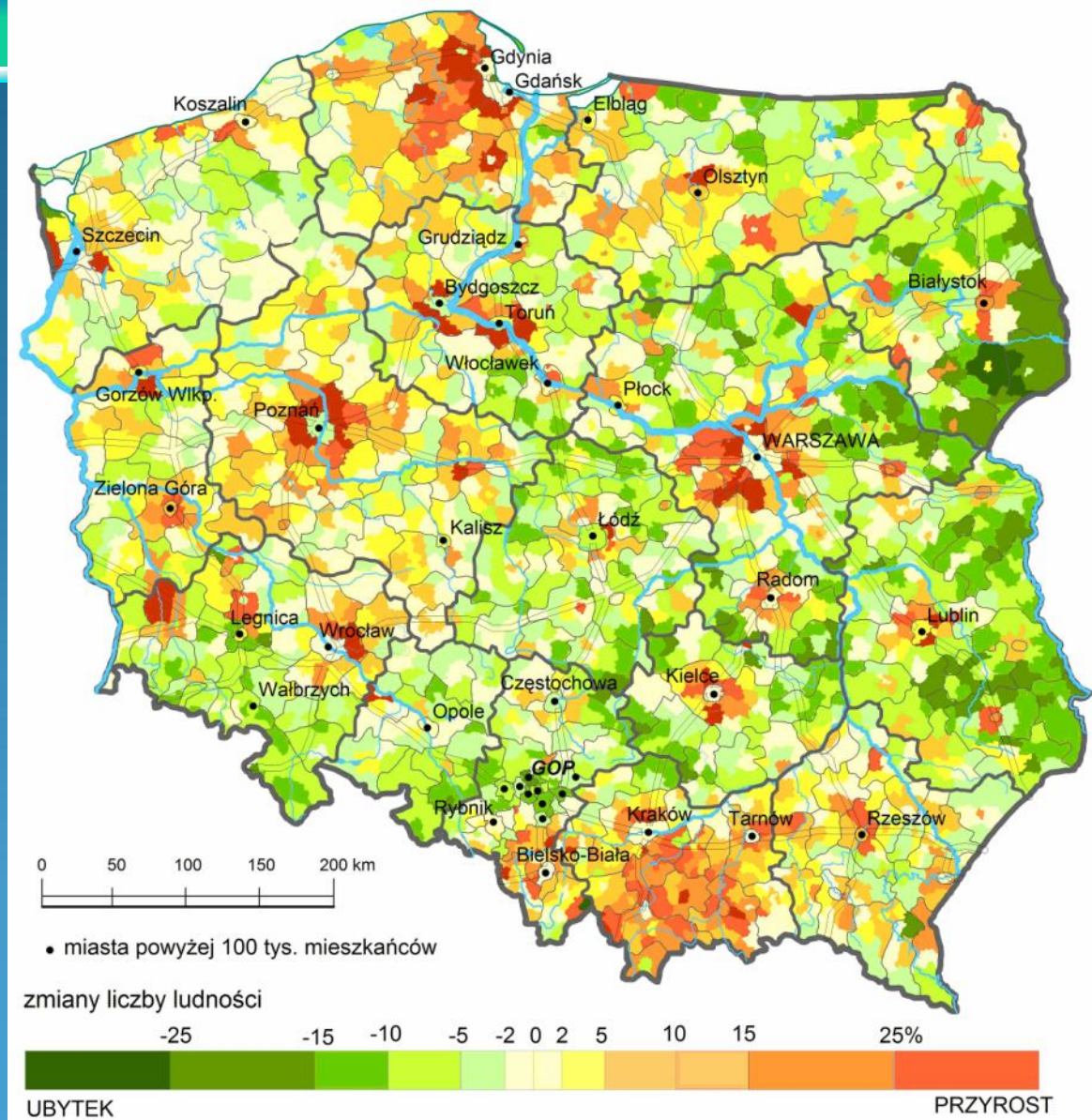
ZMIANY PO 1989 ROKU

- **depopulacja** głównie peryferyjnie położonych obszarów wiejskich przy silnym starzeniu się pozostającej na miejscu ludności;
- **koncentracja** młodszych i lepiej wykształconych roczników na obszarach metropolitalnych, zwłaszcza miast „wielkiej piątki” (Warszawa, Poznań, Trójmiasto, Wrocław, Kraków);
- **wewnętrzna relokacja**, w tym **rozpraszanie** w obrębie obszarów metropolitalnych (suburbanizacja), powodująca narastające zjawisko polaryzacji demograficznej i segregacji społecznej;
- niespotykany dotychczas wzrost roli **emigracji** zagranicznych, w tym cyrkulacyjnych
- wzrost wielkości i zasięgów mobilności dziennej w postaci **dojazdów** do pracy, wskutek m.in. nie zrównoważenia popytu i podaży na pracę oraz powszechności motoryzacji.

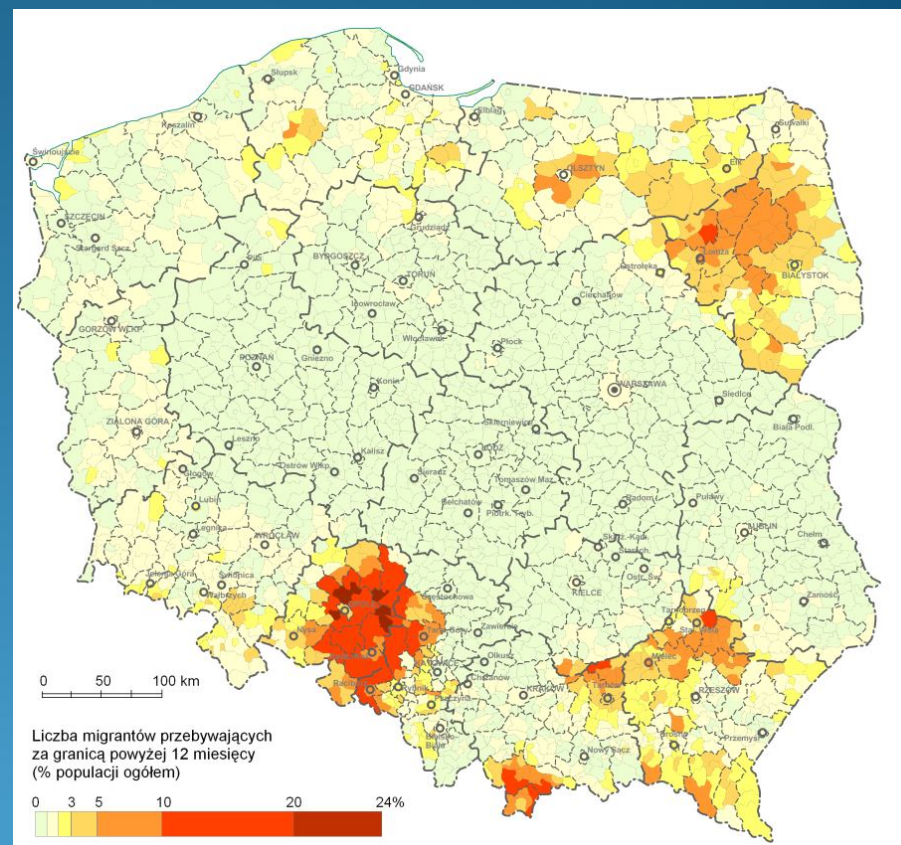
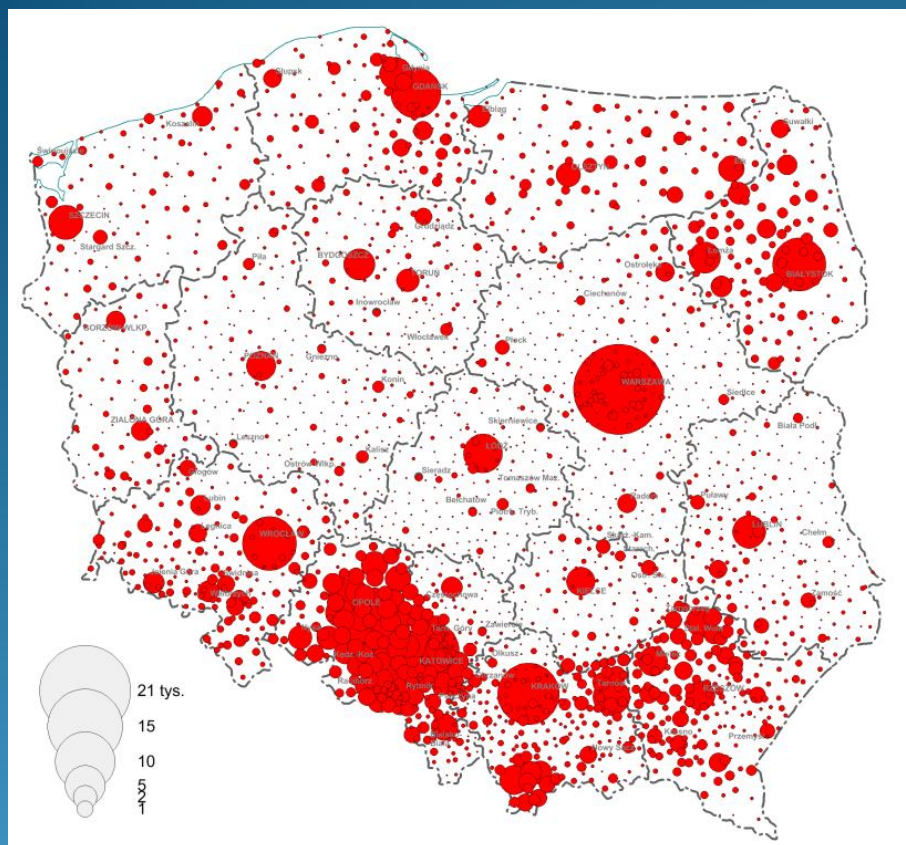
ZMIANY PO 1989 ROKU

- **depopulacja** głównie peryferyjnie położonych obszarów wiejskich przy silnym starzeniu się pozostającej na miejscu ludności;
- **koncentracja** młodszych i lepiej wykształconych roczników na obszarach metropolitalnych, zwłaszcza miast „wielkiej piątki” (Warszawa, Poznań, Trójmiasto, Wrocław, Kraków);
- **wewnętrzna relokacja**, w tym **rozpraszanie** w obrębie obszarów metropolitalnych (suburbanizacja), powodująca narastające zjawisko polaryzacji demograficznej i segregacji społecznej;
- niespotykany dotychczas wzrost roli **emigracji** zagranicznych, w tym cyrkulacyjnych;
- wzrost wielkości i zasięgów mobilności dziennej w postaci **dojazdów** do pracy, wskutek m.in. nieźrównoważenia popytu i podaży na pracę oraz powszechności motoryzacji.

MIGRACJE REJESTROWANE A RZECZYWISTE

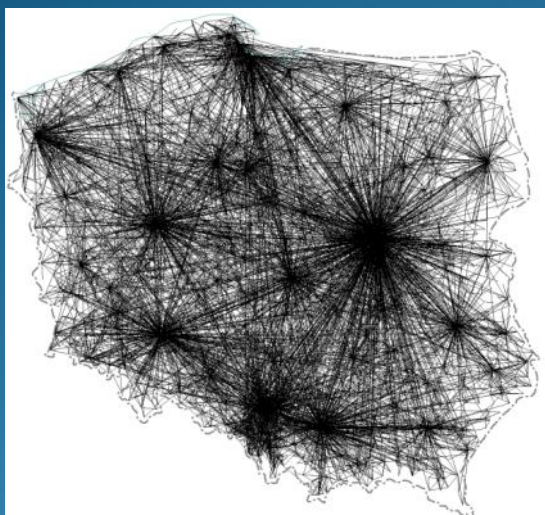
Liczba i udział osób przebywających poza granicami kraju „czasowo” powyżej 12 miesięcy według spisu powszechnego 2002 (Polska = 0,6 mln osób)

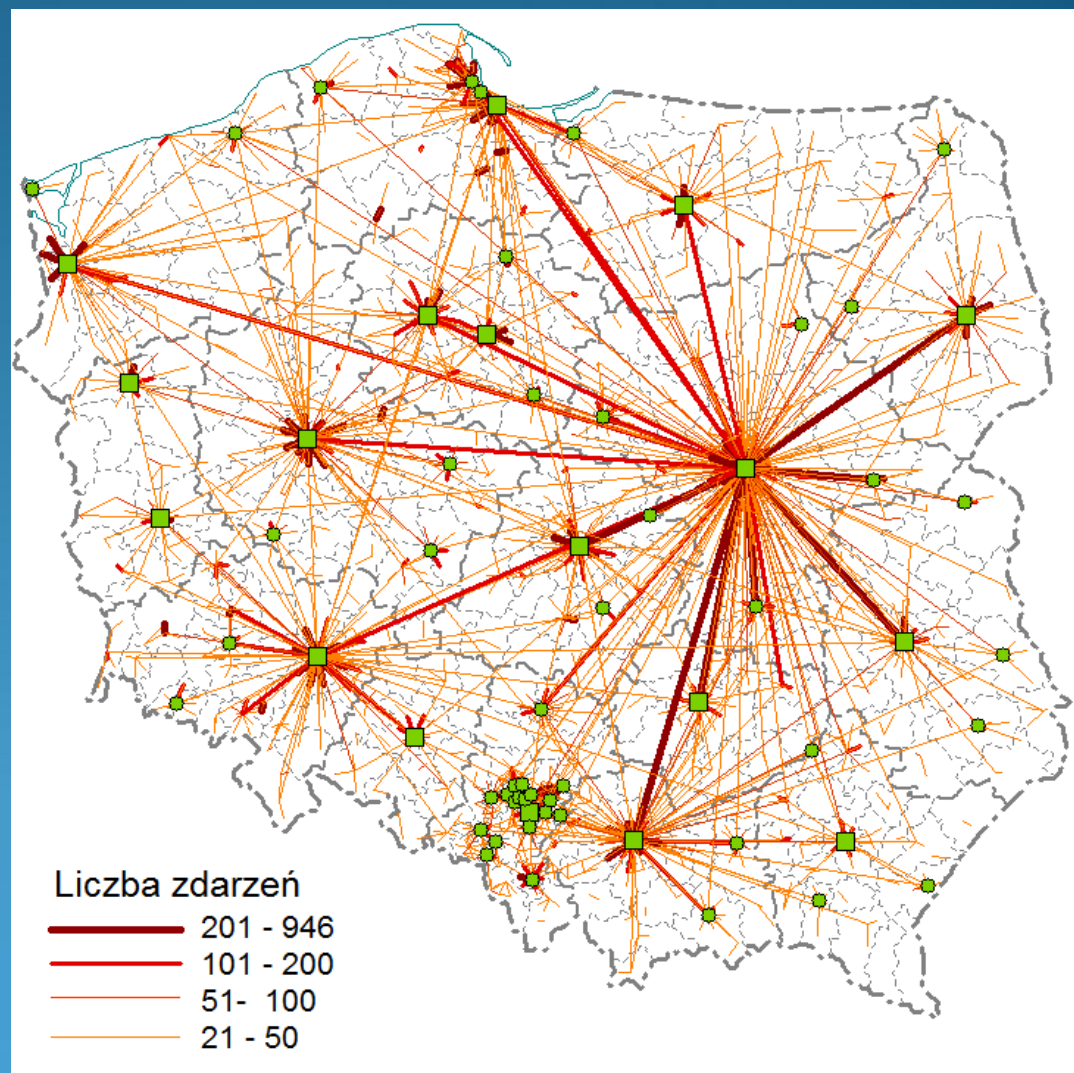
1. Dane ludnościowe w rejestrach są przeszacowane, zwłaszcza regionalnie (Śląsk Opolski, Małopolska, Podlasie).
2. Według alternatywnych danych BAEL, poza granicami kraju przebywa 1,8-2,2 mln osób.
3. Rzeczywista liczba osób ma fundamentalne znaczenie dla prognoz, jak też identyfikacji popytu lokalnego, np. na usługi.

Źródło: Śleszyński 2013

MIGRACJE REJESTROWANE

- macierz międzygminna za 2009 rok (379 tys. zdarzeń)
- wysoka korelacja z rocznikami 2000, 2003, 2006

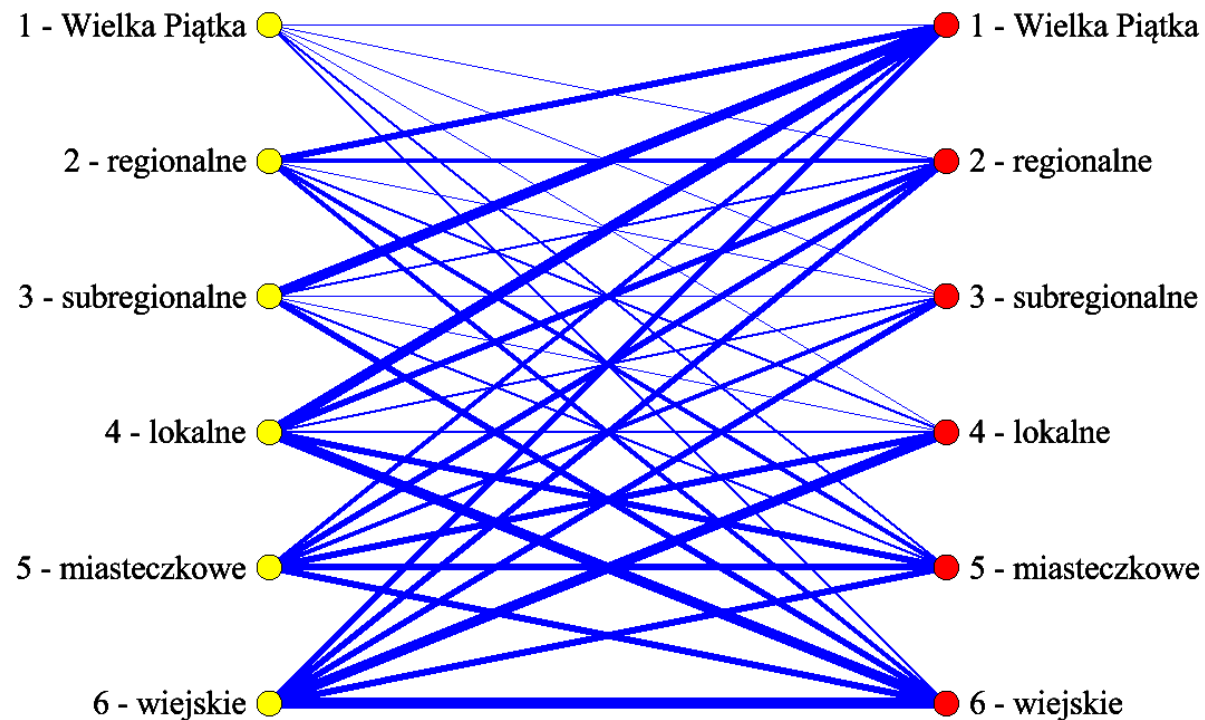

Źródło: Śleszyński 2013

MIGRACJE REJESTROWANE

WYMELDOWANIA

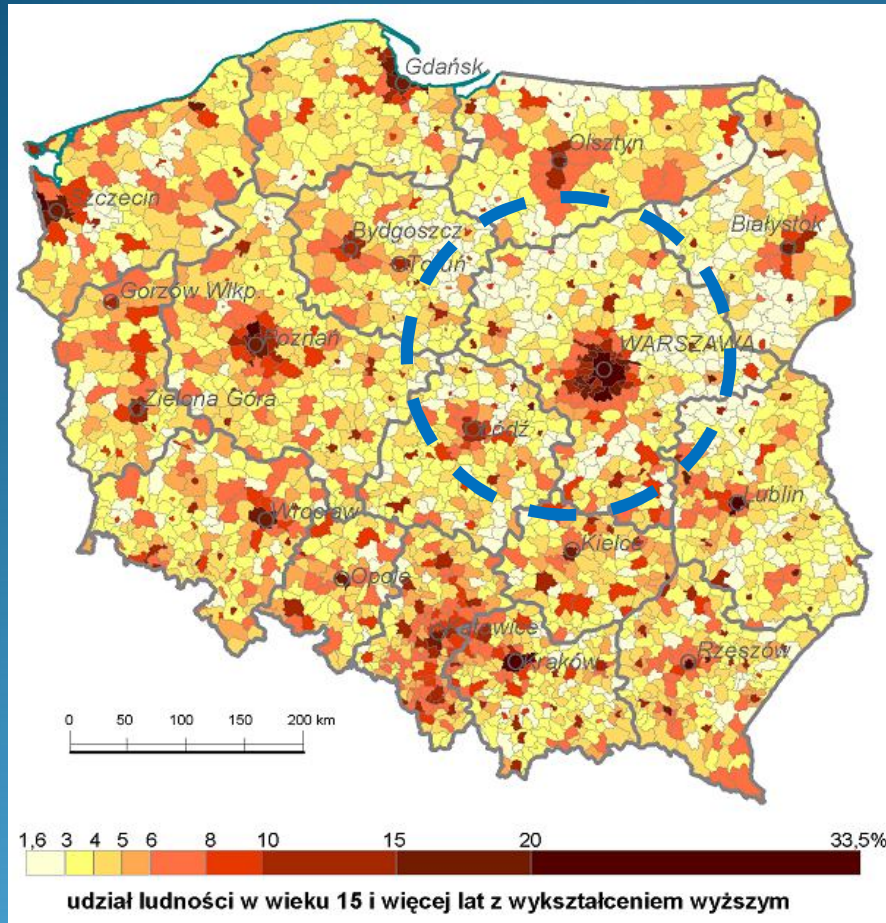
ZAMELDOWANIA

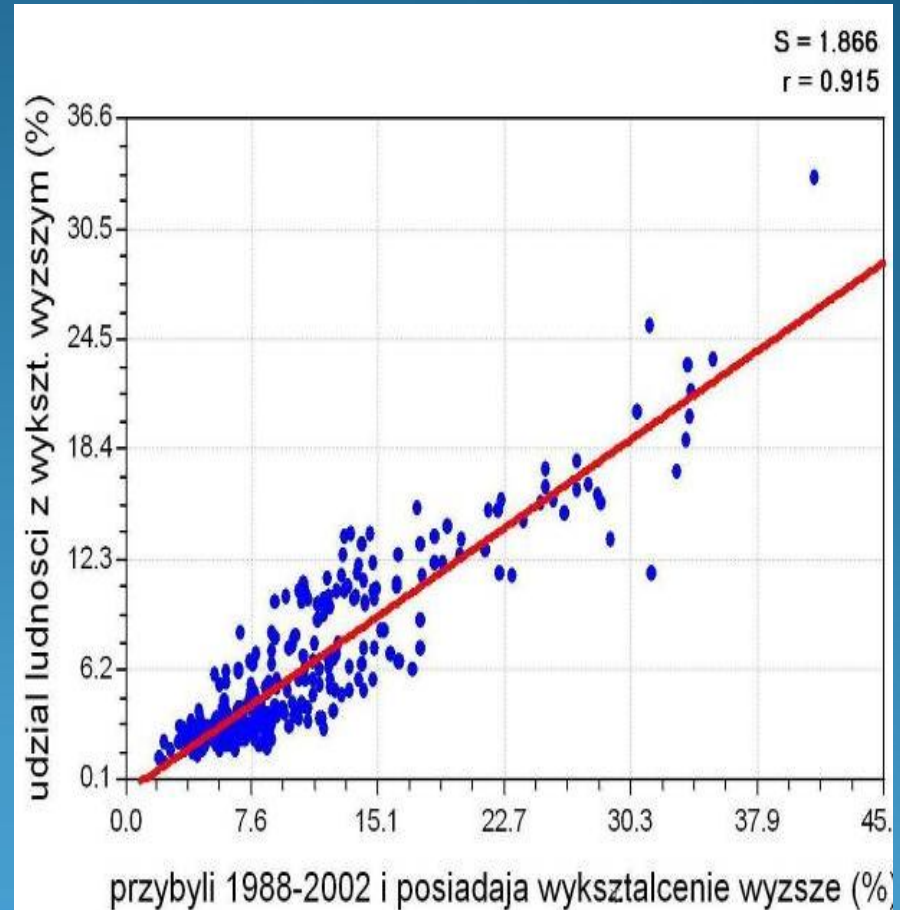
- silniejszy kierunek dół-góra
- słaba, erodowana hierarchiczność migracji wewnętrznych (np. lokalne-”Wielka Piątka” z pominięciem szczebli pośrednich)
- wyraźniejsza dominacja-podległość na wyższych szczeblach

DRENAŻ ZASOBÓW LUDZKICH

ludność z wykształceniem wyższym 2002:
„cień Warszawy”

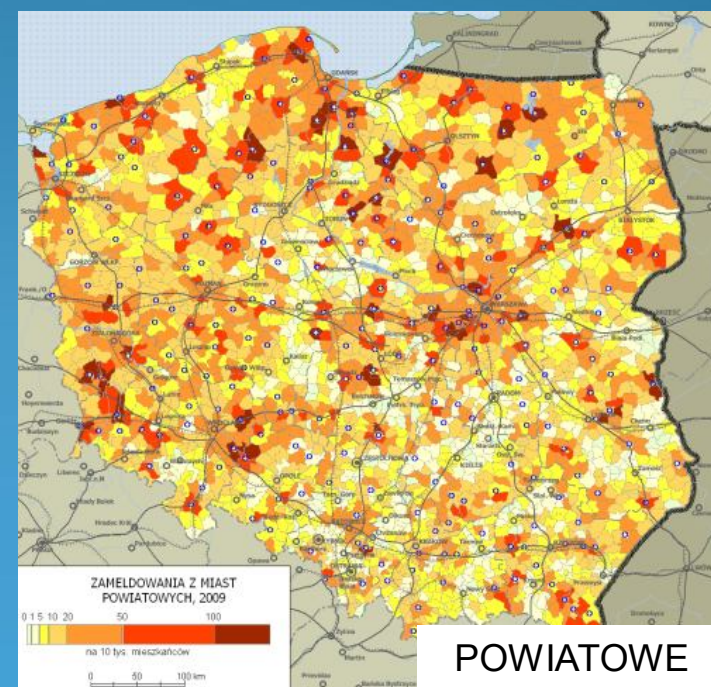
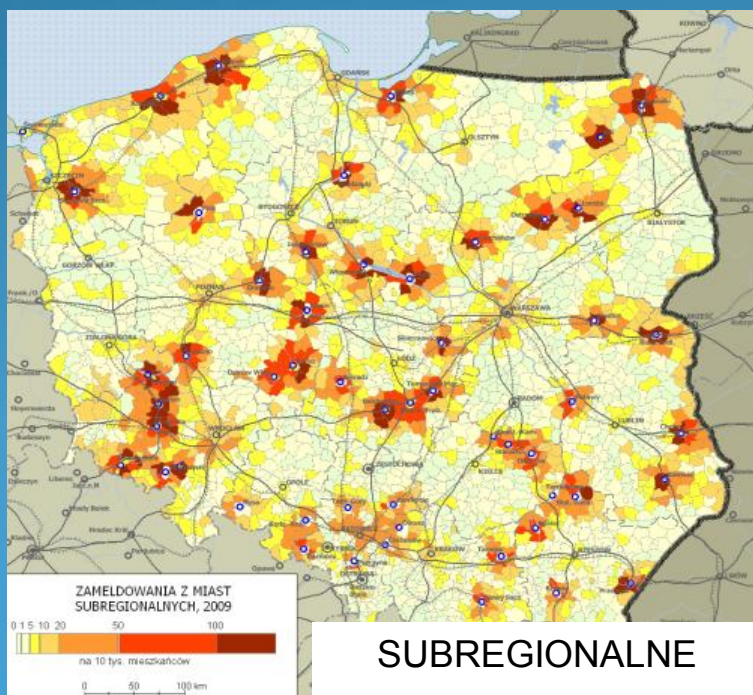
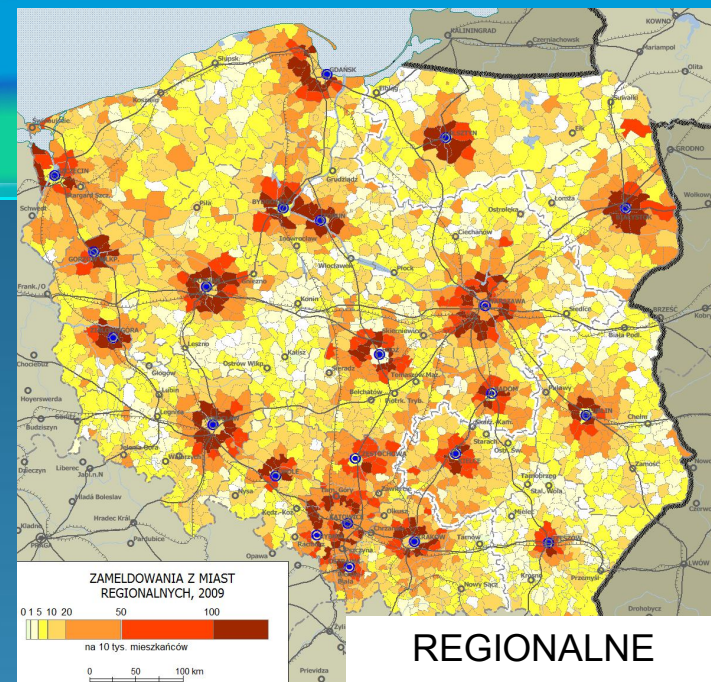
migracje a wykształcenie (2002)

Źródło: P. Śleszyński, 2004, 2011

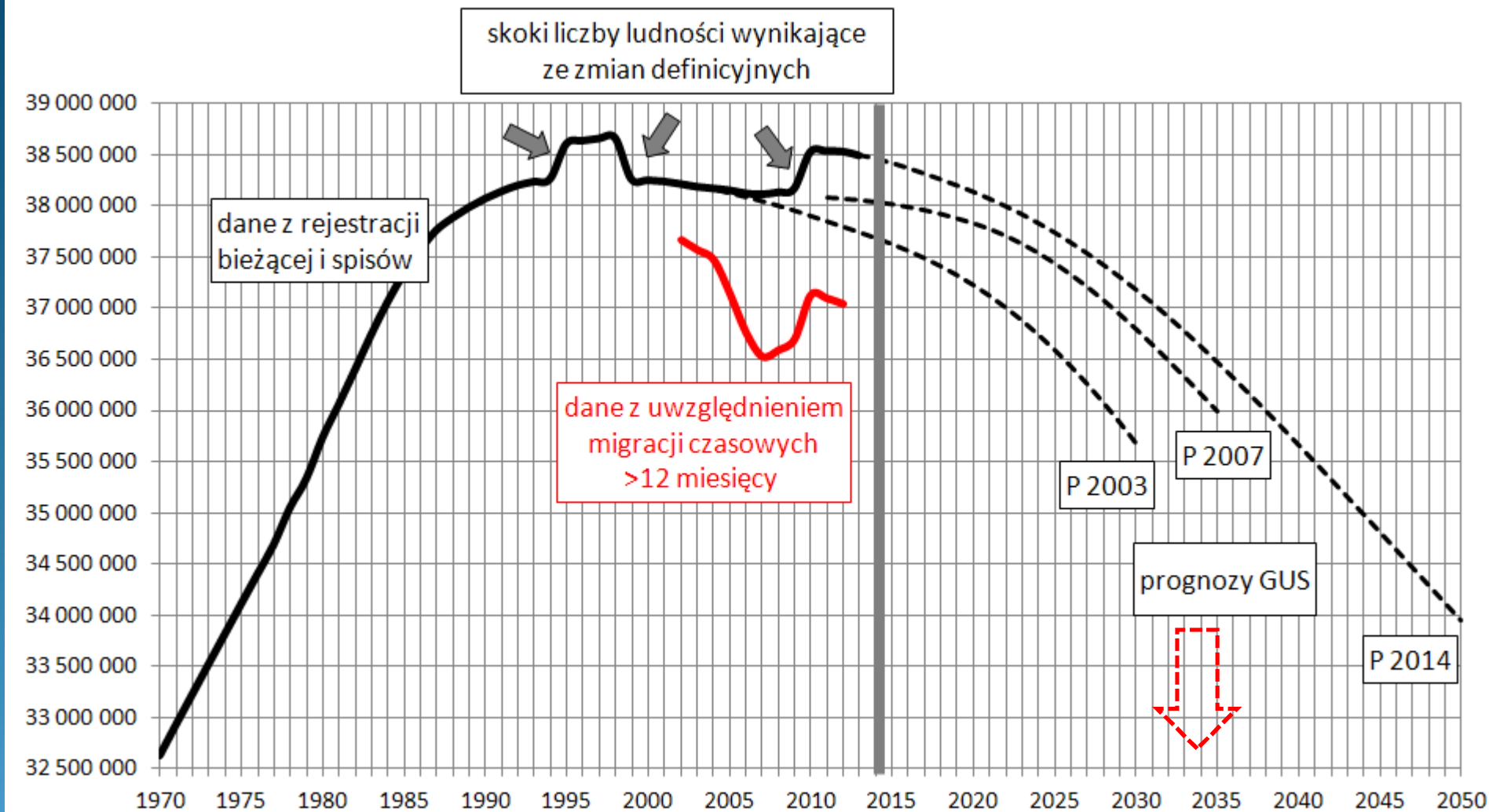
WEWNĘTRZNA DEKONCENTRACJA UKŁADÓW ZURBANIZOWANYCH WSZYSTKICH SZCZEBLI HIERARCHICZNYCH, TAKŻE MAŁYCH MIAST PERYFERYJNYCH

ZAMELDOWANIA Z MIAST RÓŻNEGO RZĘDU

PROGNOZY GUS LICZBY LUDNOŚCI POLSKI

(i problem rzeczywistej liczby mieszkańców)

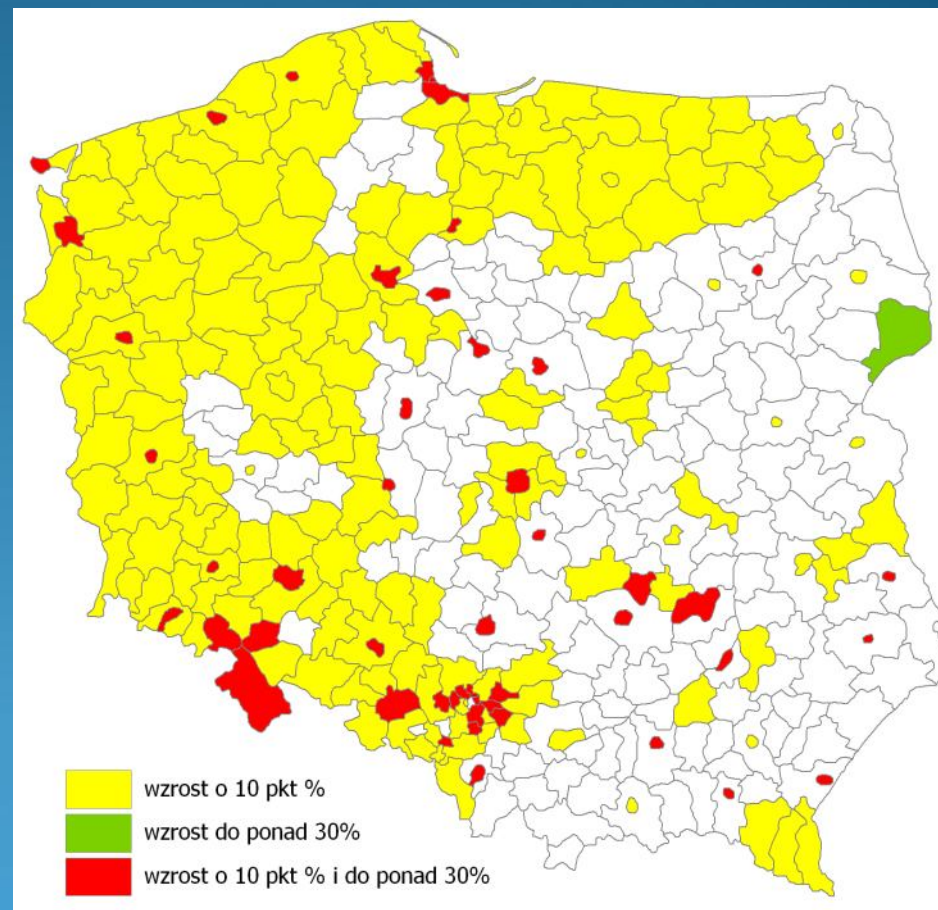
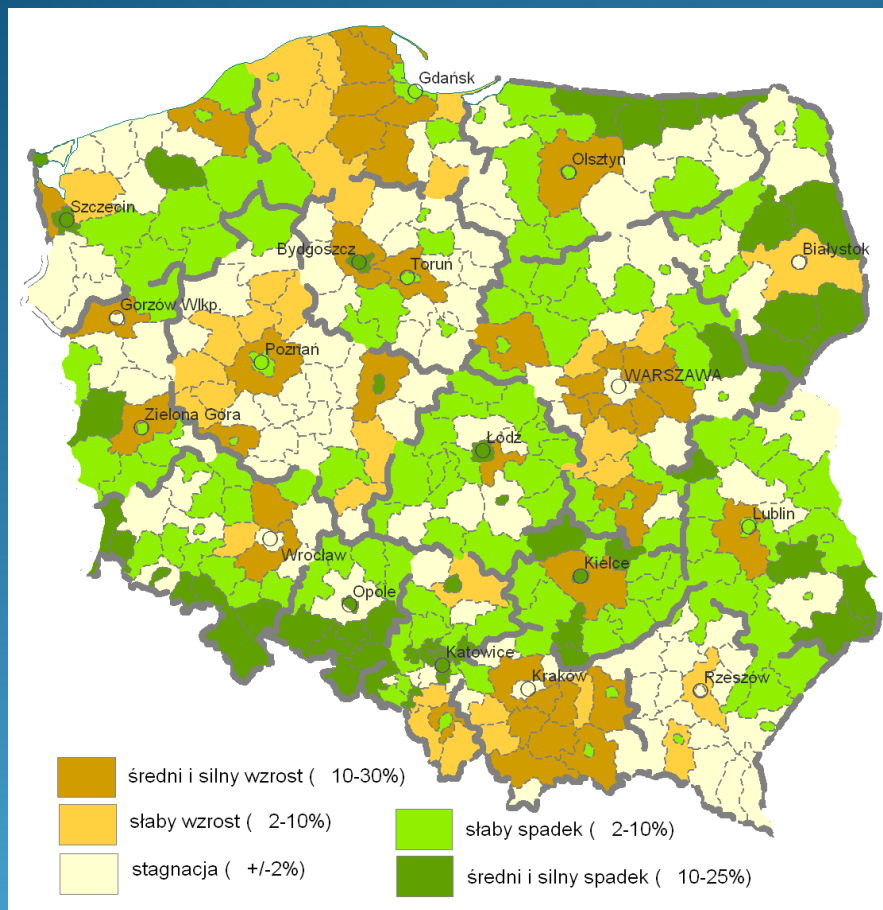

Źródło: Śleszyński 2015

UREALNIONA PROGNOZA GUS (KPZK 2030)

Przrost ludnościowy stref
podmiejskich, dalsza depopulacja
regionów peryferyjnych

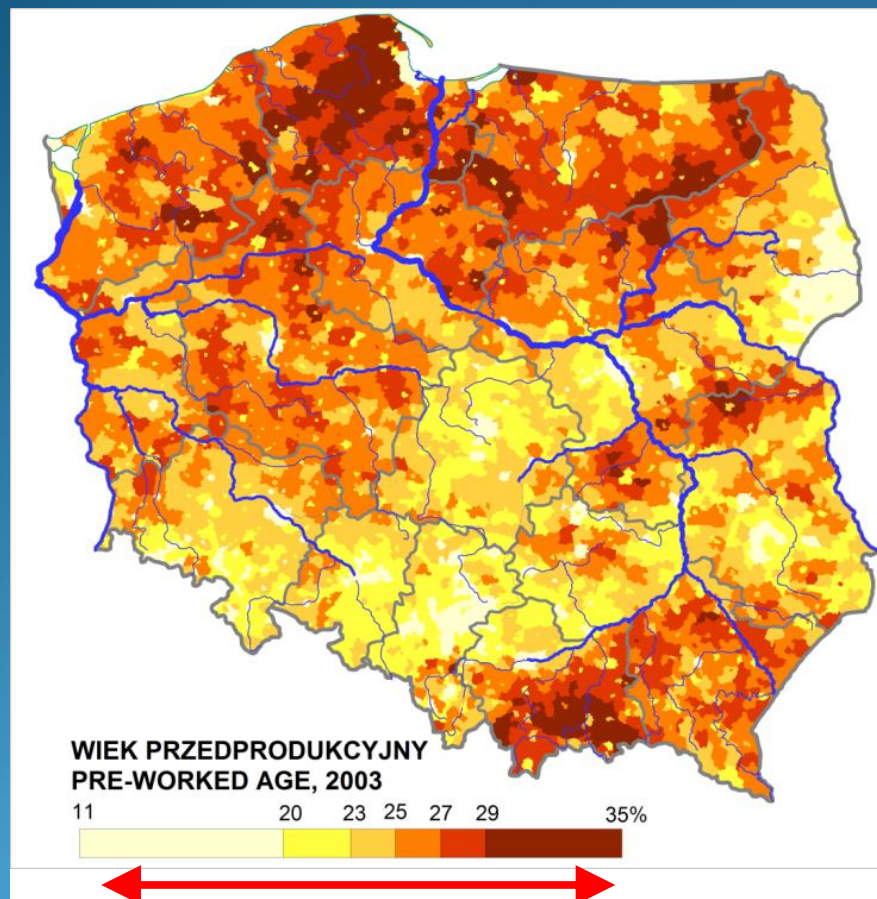
Relatywnie szybsze starzenie się
stref podmiejskich

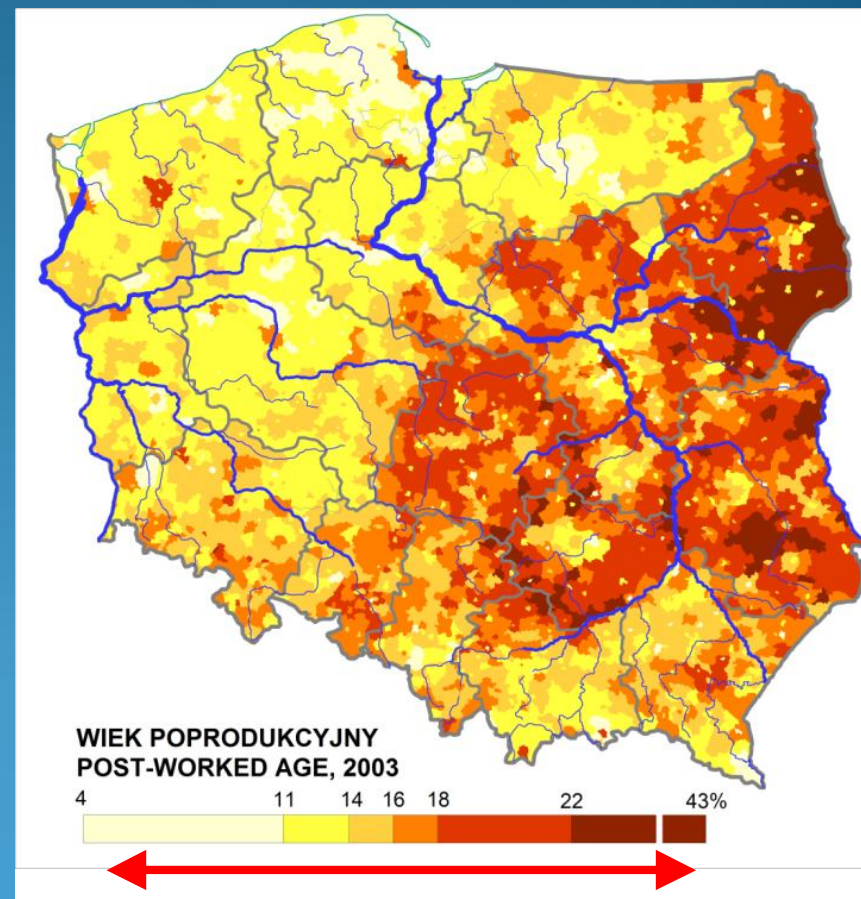
Źródło: P. Śleszyński (2011) dla KPZK 2030 na podstawie prognozy GUS 2008

ZRÓŻNICOWANIA STRUKTURY WIEKU

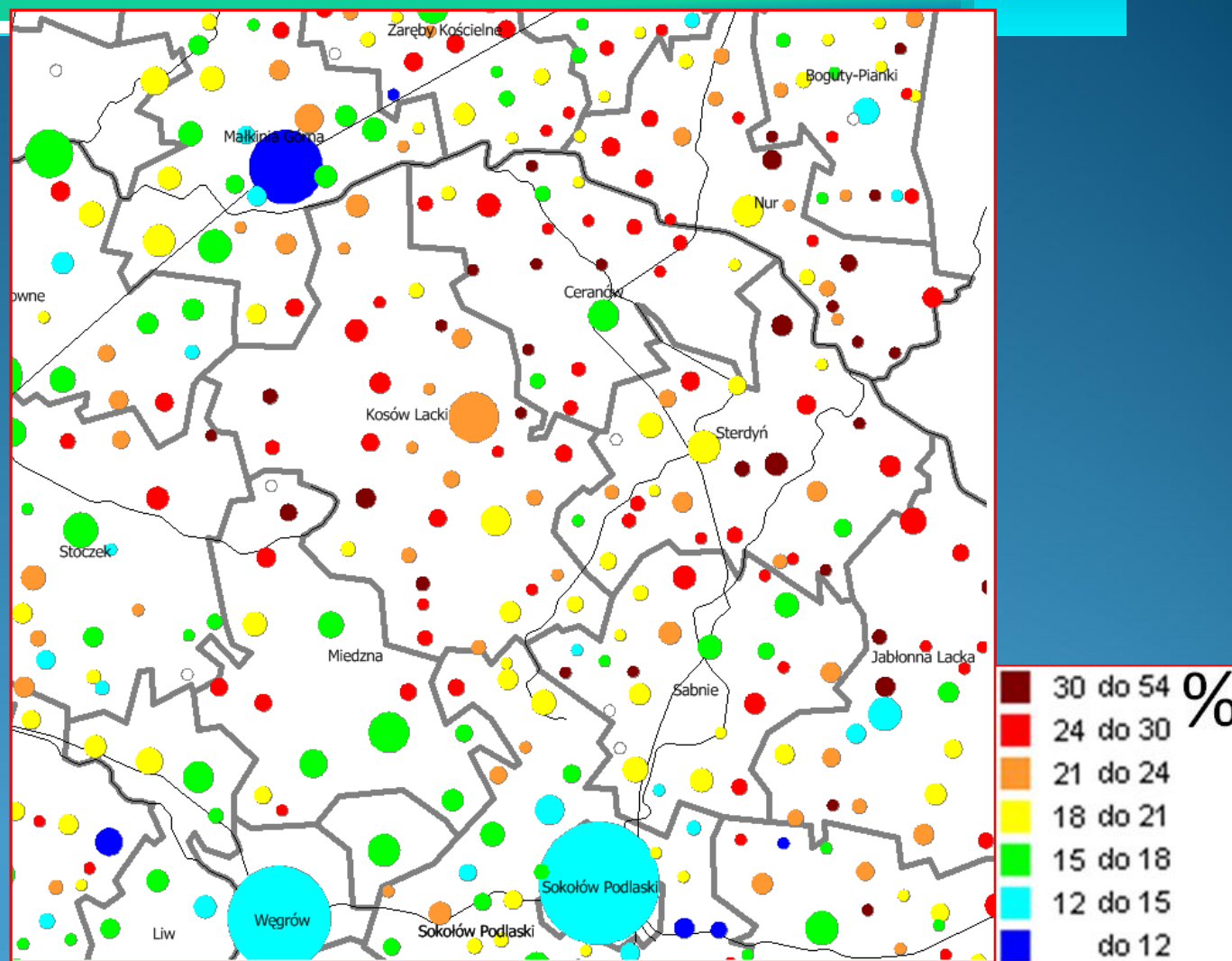
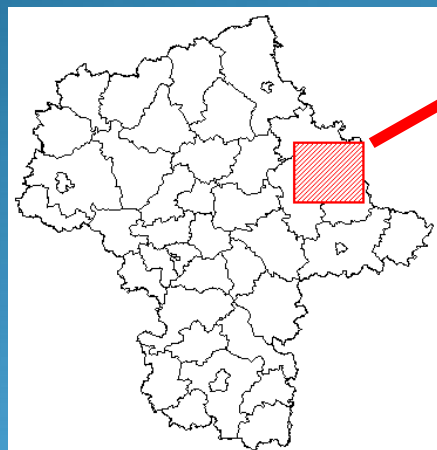
WIEK PRZEDPRODUKCYJNY

WIEK POPRODUKCYJNY

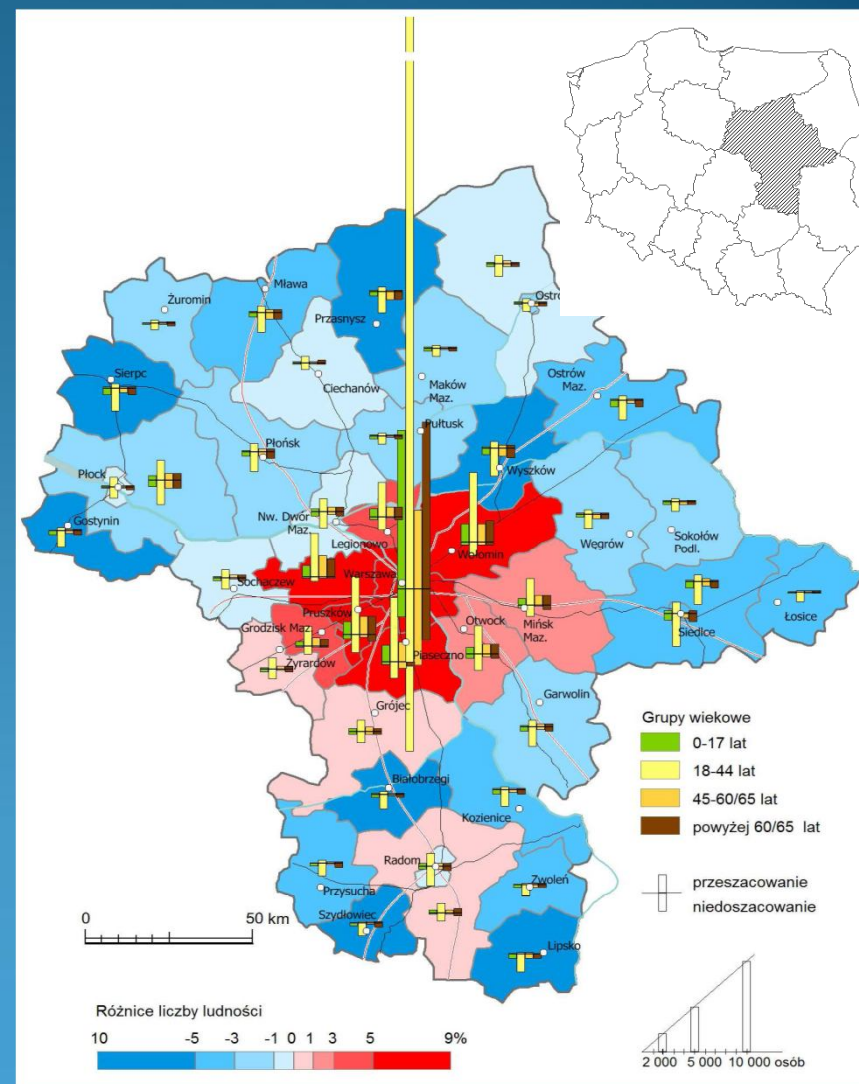
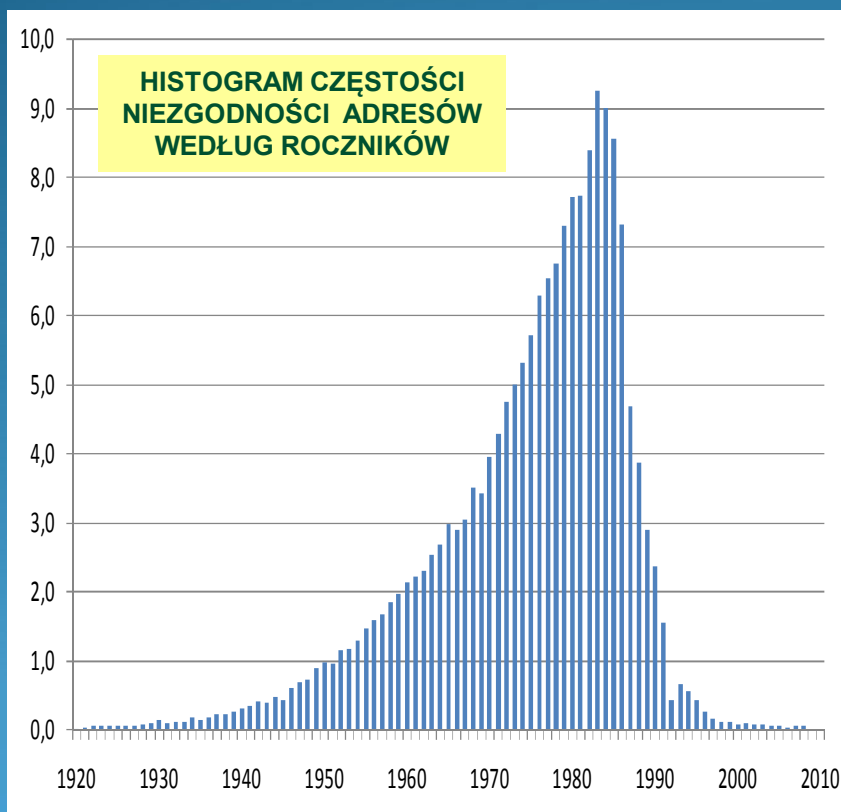
STARZENIE SIĘ WSI (2009)

Źródło: Śleszyński 2012

RÓŻNICE ADRESÓW KORESPONDENCYJNYCH I ZAMELDOWANIA WEDŁUG BAZ ZUS (STYCZEŃ 2011)

- Niedooszacowanie aglomeracji warszawskiej
- Przeszacowanie regionów peryferyjnych

Źródło: P. Śleszyński, 2012

KONSEKWENCJE - WPŁYW ZMIAN DEMOGRAFICZNYCH I OSADNICZYCH NA ROZWÓJ LOKALNY (wyniki różnych projektów)

KONSEKWENCJE	POZYTYWNE	NEGATYWNE
OSADNICZE	Koncentracja w obrębie peryferyjnej wiejskiej sieci osadniczej	Oslabianie zaplecza i funkcji mniejszych miast, w tym sieci powiatowej
SPOŁECZNE		Oslabianie potencjału społecznego, zwłaszcza ubożenie kapitału ludzkiego
EKONOMICZNE		Oslabianie bazy ekonomicznej, w tym podatkowej Wzrost nakładów na opiekę społeczną
INFRASTRUKTURALNE		Zwiększanie kosztów jednostkowych sieci transportowych i technicznych Problem zagospodarowania porzuconej infrastruktury
ŚRODOWISKOWE	Zmniejszona antropopresja	

FINANSOWE KOSZTY ROZPRASZANIA ZABUDOWY I NIEKONTROLOWANEJ URBANIZACJI

według „Raportu o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce” (A. Kowalewski , J. Mordasewicz, J. Osiatyński, J. Regulski, P. Śleszyński, 2013, 2014)

1. Przeszacowanie terenów inwestycyjnych, zwłaszcza pod budownictwo mieszkaniowe.
2. Utrata renty planistycznej.
3. Koszty budowy i utrzymania infrastruktury technicznej .
4. Koszty transportu.
5. Spekulacja gruntami i ryzyko inwestycyjne.
6. Koszty społeczne i rodzinne związane z budżetem czasu.
7. Koszty przyrodnicze.

CHŁONNOŚĆ DEMOGRAFICZNA WEDŁUG KATEGORII GMIN NA PODSTAWIE OBOWIĄZUJĄCYCH PLANÓW MIEJSCOWYCH

Kategoria gmin według stopnia urbanizacji	Liczba gmin	Pokrycie planistyczne (% pow. gmin objętych planami)	Powierzchnia pod zabudowę mieszkaniową przewidziana w planach miejscowych (tys. ha)			Chłonność demograficzna (tys. mieszkańców)		
			wielorodzinna	jednorodzinna	ogółem	wielorodzinna	jednorodzinna	ogółem
Duże miasta	69	43,1	16,1	45,4	61,5	3 387	2 495	5 883
Mniejsze miasta	220	25,9	17,8	85,5	103,3	3 558	4 274	7 832
Strefy podmiejskie	402	38,8	20,4	313,5	333,9	3 883	14 107	17 990
Inne zurbanizowane gminy	417	26,5	20,9	197,5	218,3	3 755	7 899	11 653
Korytarze transportowe	276	28,8	8,0	128,3	136,3	1 368	4 489	5 857
Gminy rolnicze	412	25,5	8,9	213,1	222,0	1 424	6 394	7 819
Gminy ekstensywne	325	22,5	10,9	148,0	159,0	1 641	3 701	5 342
Razem	2121	27,9	103,1	1 131,2	1 234,3	19 016	43 359	62 375

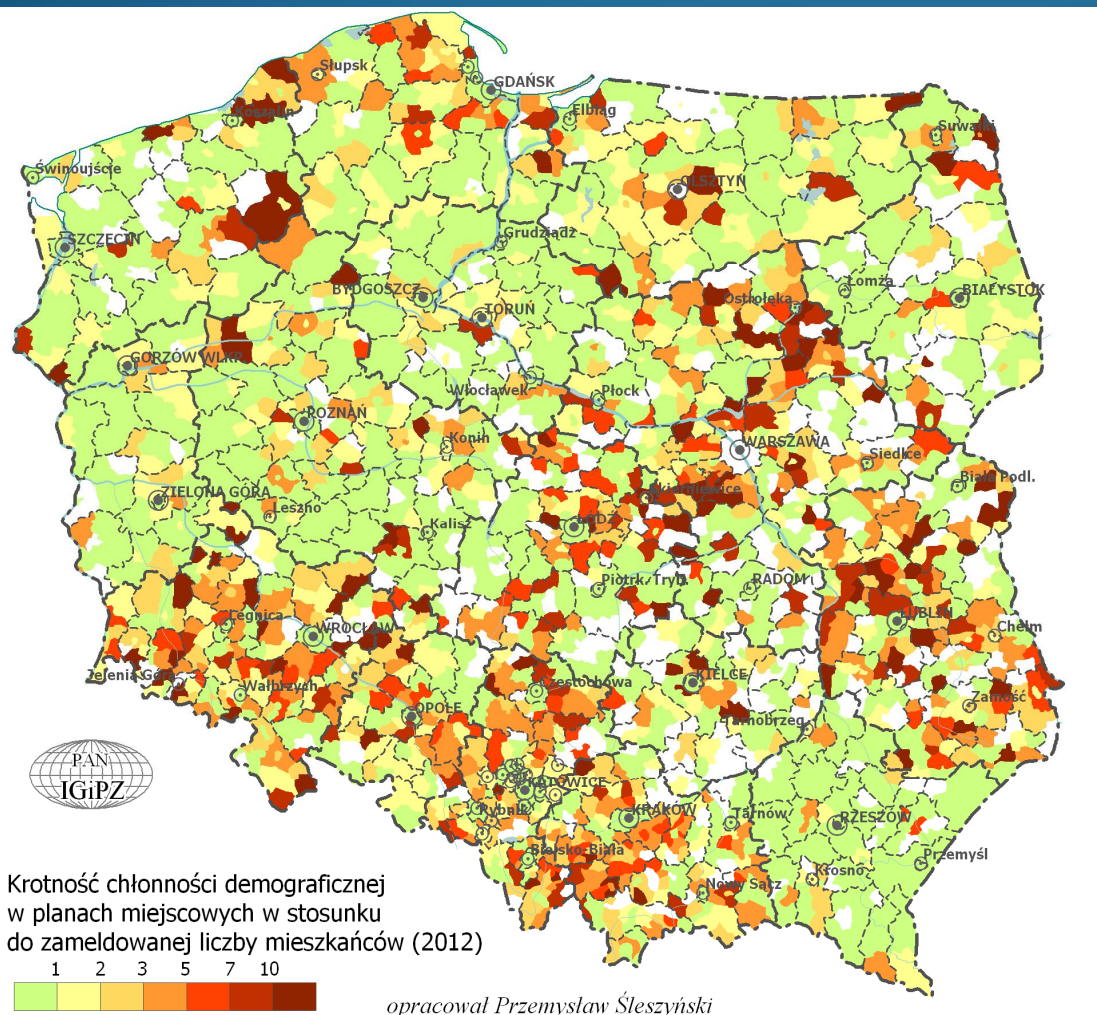
- 'Ostrożne' założenia: zabudowa mieszkaniowa netto zajmuje 60% powierzchni, a średnia wielkość użytkowa mieszkania wynosi w przeliczeniu na 1 mieszkańca 30 m² (obecnie w Polsce wynosi on wraz z zabudową jednorodzinną 24 m²).
- Zabudowa wielorodzinna - 200 osób na 1 ha, jednorodzinna – 40 osób na ha.

*Źródło: Kowalewski i in. 2013,
Śleszyński 2014*

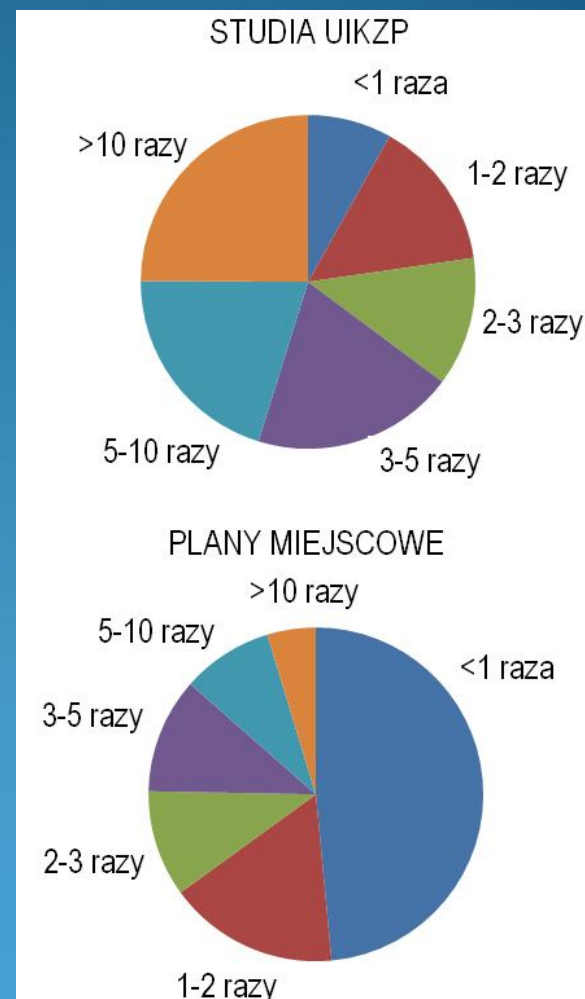
CHŁONNOŚĆ DEMOGRAFICZNA

WEDŁUG DOKUMENTÓW PLANISTYCZNYCH, 31.12.2012 R.

Krotność chłonności w planach miejscowych
w stosunku do zaludnienia

W ilu gminach i ile razy
chłonność przekracza aktualne
zaludnienie

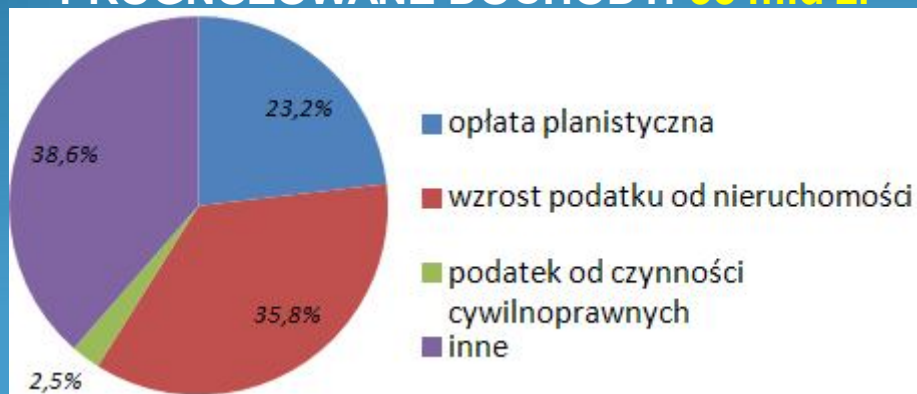

KOSZTY PLANÓW MIEJSCOWYCH

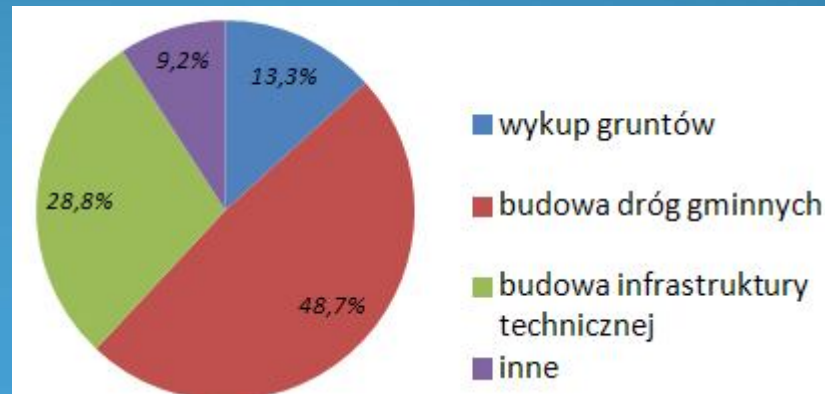
(według prognoz sporządzanych do planów)

KATEGORIA	WYLICZENIA
Wyznaczenie zbyt dużych terenów pod budownictwo mieszkaniowe w planach miejscowych (wykup gruntów, budowa infrastruktury)	40-59 mld zł (IGiPZ PAN, 2011) 67 mld zł (MTBGiM /GUS, 2012) 129 mld zł – koszty wykupu gruntów pod drogi gminne (tzw. Raport Olbrysha i Kozińskiego) (art. 36 Ustawy o pizp przewiduje, że właściciel nieruchomości zarezerwowanej w miejscowym planie pod drogę, może domagać się wypłaty odszkodowania albo dostarczenia nieruchomości zamiennej)

PROGNOZOWANE DOCHODY: 35 mld zł

PROGNOZOWANE KOSZTY: 67 mld zł

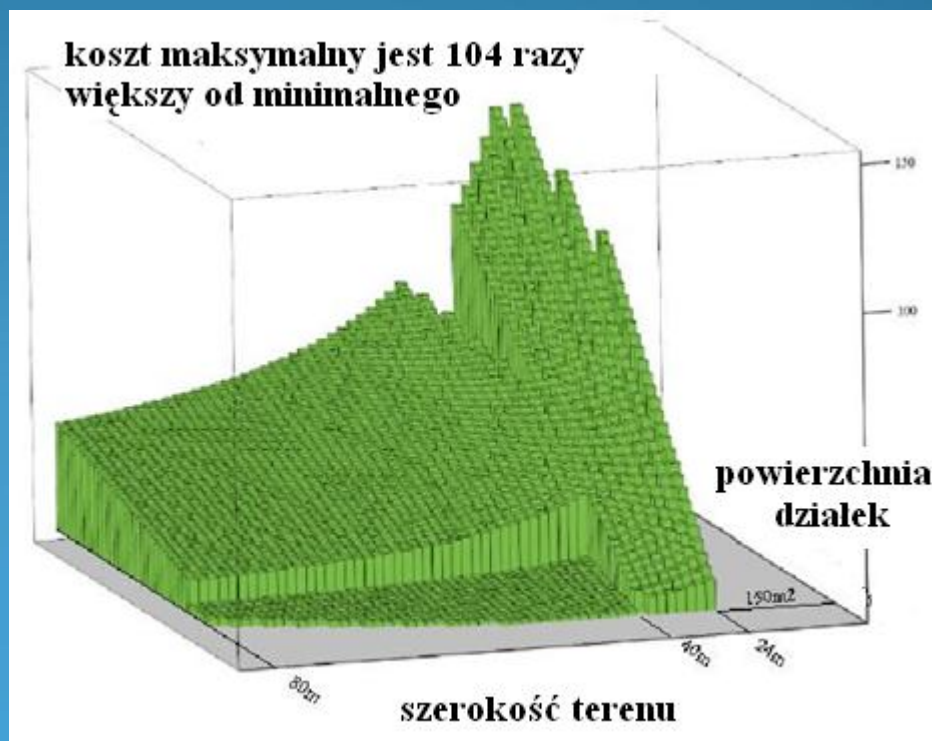
Źródło: Śleszyński i in. 2014

KOSZTY INFRASTRUKTURY

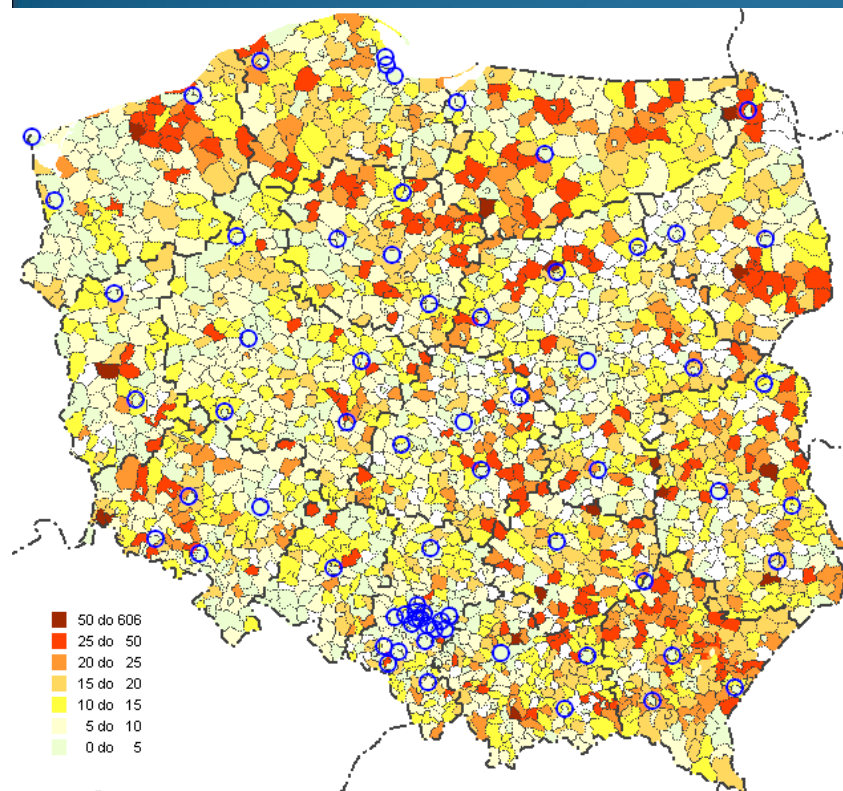
KATEGORIA	WYLICZENIA
Wyższe koszty utrzymania infrastruktury technicznej związane z rozproszeniem osadnictwa i terenochłonnością	Brak globalnych szacunków, dwa przykłady - odśnieżanie dróg w średniej wielkości gminie: 500-700 tys. zł rocznie (Polska – ok. 1,5 mld zł rocznie) - gospodarka wodno-kanalizacyjna: Polska - 30 mld zł rocznie

Koszt budowy infrastruktury jako funkcja wielkości działek i szerokości terenu

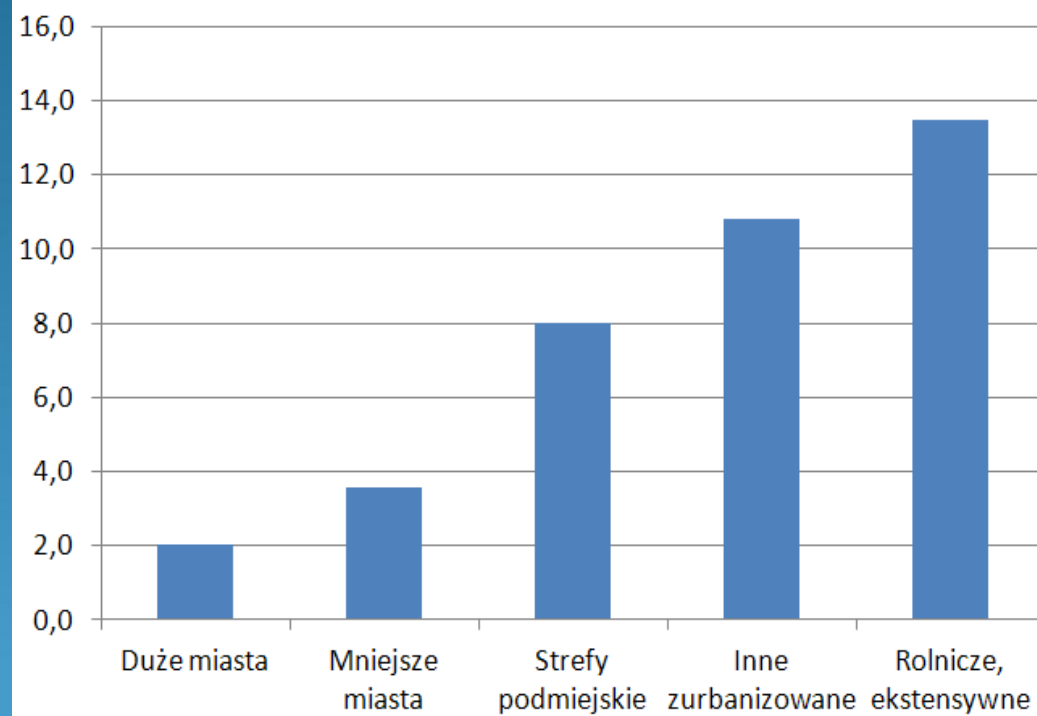
Według J. Kozińskiego, 2010

KOSZTY INFRASTRUKTURY

długość sieci kanalizacyjnej w m/osobę (2012)

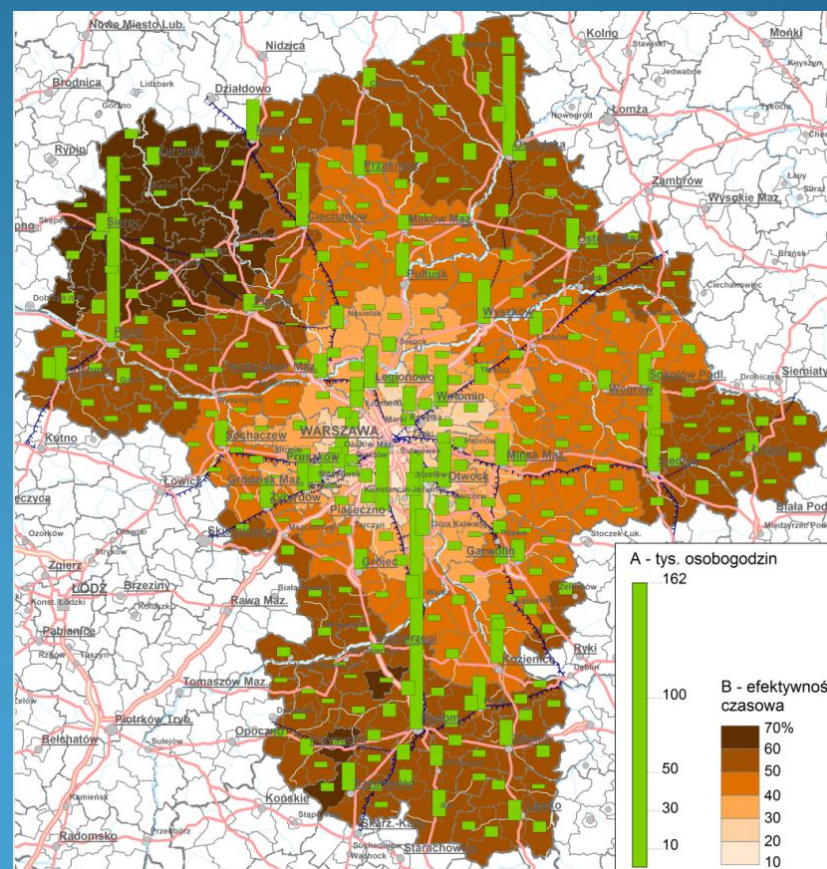

Źródło: Śleszyński, 2015

KOSZTY DOJAZDÓW DO PRACY

KATEGORIA	WYLICZENIA
Nadmierne koszty transportu , w tym dojazdów do pracy	▪ 34 mld zł rocznie (Polska) ▪ 1-2 mld zł (Warszawa)

Straty czasowe w województwie mazowieckim z powodu niezrównoważenia miejsc pracy i zamieszkania (2006)

POSUMOWANIE - WYZWANIA DLA POLITYKI ROZWOJU DLA OBSZARÓW PERYFERYJNYCH

1. Aktywizacja obszarów peryferyjnych poprzez **wzrost ich atrakcyjności pod względem pracy i zamieszkania**: jakość i dostępność usług publicznych, reindustrializacja. Szansą jest wzrost uciążliwości życia na obszarach najsilniej zurbanizowanych i spadek atrakcyjności zamieszkania w największych miastach.
2. Zwiększanie **lokalnej efektywności** układów infrastrukturalno-osadniczych (lokalna koncentracja osadnicza w ośrodkach gminnych, planowanie sieci komunikacyjnej).
3. **Reorganizacja sieci administracyjno-osadniczej** na poziomie gmin i powiatów (niektóre miasta i gminy/powiaty będą zbyt słabe, by utrzymać swoje funkcje) – **czy aktualny podział/model administracyjno-terytorialny jest najbardziej efektywny?**
4. Łagodzenie skutków depopulacji, w tym zapewnienie opieki nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi. Wspieranie więzi społecznych i międzypokoleniowych, w tym **związków migrantów z miejscami urodzenia** (funkcje letniskowe).

LITERATURA

- Kowalewski A., Mordasewicz J., Osiatyński J., Regulski J., Stępień J., Śleszyński P., 2014, Ekonomiczne straty i społeczne koszty niekontrolowanej urbanizacji w Polsce – wybrane fragmenty raportu, Samorząd Terytorialny, 25, 4 (280), s. 5-21.
- Potrykowska A., 1995, Regiony dojazdów do pracy 1983, Atlas Rzeczypospolitej Polskiej, plansza 65.4, mapa 1, Główny Geodeta Kraju, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Śleszyński P., 2010, Znaczenie przemian demograficznych w przestrzeni Polski dla rozwoju gospodarczego, Biuletyn Rządowej Rady Ludnościowej, 55, s. 49-71.
- Śleszyński P., 2011, Oszacowanie rzeczywistej liczby ludności gmin województwa mazowieckiego z wykorzystaniem danych ZUS, Studia Demograficzne, 2(160), s. 35-57.
- Śleszyński P., 2011, Rozwój miast w Polsce, Geografia w Szkole, 64, 2, s. 32-46
- Śleszyński P., 2012, Warszawa i Obszar Metropolitalny Warszawy a rozwój Mazowsza, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 8, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa, 160 s.
- Śleszyński P., 2013, Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw, Przegląd Geograficzny, 85, 2, s. 173-197.
- Śleszyński P., 2014, Delimitation and typology of functional urban regions in Poland based on commuting, 2006, Geographia Polonica, 87, 2, s. 317-320.
- Śleszyński P., 2014, Distribution of population density in Polish towns and cities, Geographia Polonica, 87, 1, s. 61-75.
- Śleszyński P., 2014, Procesy suburbanizacji w Polsce a polityka przestrzenna i regionalna, [w:] XXVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Centra i peryferie w okresie transformacji ustrojowej. Łódź, 10-11 kwietnia 2014 r., Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Instytut Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Urząd Miasta Łodzi, Zakład Urbanizacji Przestrzeni UŁ.
- Śleszyński P., Komornicki T., Solon J., Więckowski M., 2012, Planowanie przestrzenne w gminach, Wydawnictwo Akademickie Sedno, IGiPZ PAN, Warszawa, 239 s.
- Śleszyński P., Solon J. (red.), 2010, Prace planistyczne a konflikty przestrzenne w gminach, Studia KPZK PAN, 130, Warszawa, 202 s.

Dziękuję za uwagę

dr hab. prof. PAN Przemysław Śleszyński
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
tel. (22) 6978824, 6978822
e-mail: psleszyn@twarda.pan.pl
